

ЉУБАВ У ТОСКАНИ

ОД ИСТОГ ПИСЦА

МАСКА. Поетична комедија. (Друштво Хрватских Књижевника, Загреб, 1918.)

ЛИРИКА ИТАКЕ. Песме. (Цвијановић, 1919.)

ПРИЧЕ О МУШКОМ. (Цвијановић, 1920.)

ДНЕВНИК О ЧАРНОЈЕВИЋУ. Роман. (Свесловенска Књи-жара, 1921.)

АНТОЛОГИЈА КИНЕСКЕ ЛИРИКЕ. («Напредак», 1924.)

НАШЕ ПЛАЖЕ НА ЈАДРАНУ. («Јадранска Стража», 1927.)

БОКА КОТОРСКА. («Јадранска Стража», 1927.)

ПЕСМЕ СТАРОГ ЈАПАНА. («Напредак», 1928.)

СЕОБЕ. Роман. (Геца Кон, 1929.)

У 858
12

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 44967.

ЉУБАВ У ТОСКАНИ

НАПИСАО
МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦА КОН
1 Кнез Михајлова 1
1930

Госпођи

ВИДОСАВИ ЦРЊАНСКОЈ

ПИЗА.

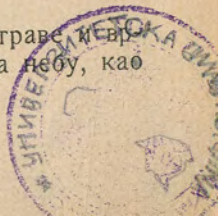
Полазио сам из Париза у небеса Италије, која стишају и уљуљају варваре. Страст која подједнако потреса колена девојачка, ребра хртова и крила буба, измождала је била и моје тело. Хтео сам да га стрмоглавим у ваздух, где ништа више не боли. Полазио сам у Тоскану да се утопим у тишине белих саркофага, из којих је васкрснула стара, нолићанска мудрост, у којима беше сахрањена блуд и слатки разврат. Хтео сам да заспем теме, пред капијама Тоскане, бледим, пизанским прахом ране Ренесансе, још пуним прашине просјачке и монашке.

Последњих париских дана сећам се нејасно, по бојама које ми остадоше под очним капцима: неке магле и у њој, као неког свиленог, зеленог дима, Сене; под мостовима тамне, а зрачне у даљњем току, где има неба у води; светлости, око светиљака, што је трептала као рој снежних мушица.

Пео сам се на тешки, као стена, јарам Нотрдаме, на који је скакала зверје од камена. Изнад кровова, са врхом који стрчи из облака румене прашине, огромна Ајфелова кула љуљала се, као јарбол, испреплетен челичним конопцима, са љубичастом светиљком одласка из луке. Као далеки знак обале, палио се и гасио, високо на небу, Месец.

Дан сам био провео иза плавих и мокрих небеса и зелених поља, утопљених у воде, иза Версаља; у неком чуну, из којег се видео лелујаво скривени, мали Трианон, у руменом и белом жбуњу, пред оградом, позлаћеном још за првог царства; а вече са пауновима што креште, по мрачном зеленилу путања, у Шантиљиу.

Цео дан се љуљах са дворцима, чије су траве кетроти, мирисни од вода, треперили од ветра, на небу, као

на некој вечној љуљајци. Земља не беше више мирна: хучала је тихо, као огромно, нечујно звоно, у пролећу.

Пред ноћ сам изишао на лионску станицу, стаклену, пуну црвених пламенова, задимљених и чађавих окана и грдних осветљених сатова.

Брзо сам заспао у возу. Збуних се само од растанка са телом, осетих како је земља мека, како ме прима ваздух и како нема више ничег тврдог и непомичног, на што сам дотле безбрижно спуштао главу.

Кад сам се тргао од сунца и отворио очи, белели су се, под небом, завејани путеви Ханибала, и шумели су, под влаком, хучни, горски потоци.

Прошли смо били кроз планине и стене и миловали смо се са брдима и видицима, јурећи и обилазећи их. Сишао сам у Италију лак и провидан, са једним шљунком у руци што је, скакућући с брда, пао у кола, пред једним тунелом.

Предвече, кад уђосмо у малу, врућу, пизанску станицу сви се кочијаши обрадоваше.

Пред сумраком тек, у хладовини завеса, утишах дисање. Над градом се разлио јек звона, пун ластва. Са модрих и зелених пизанских брда спуштао се на кровове мир.

Видех, кроз прозоре, како се шире и смирују град и Арно, жути и врели, лагани, као да су песак. Приметих, на крововима, огромне мраморе и над њима зарђала кубета, подигнута небу, плава и тврда, као стари, пизански оклопи.

Прешао сам преко мостова, и осетих да ходим у неком животу у коме сенке нема. Мрамор и зидине, кровови и поља, благо позеленела, претварају се ето, у лаке магле и паре, кроз које тече, жут и врео, као песак, мутни Арно. Тамне, грдне барке, са сивим и нејасним приликама у кљуну и огромним, широким веслима о боку, путују по сјају, са ушћа. Радосни узвици допиру, кроз жегу, као јауци. Под жутом, неизмерном голотињом и сиротињом зидова, идем мирно, непознат, онамо, где знам да је, у даљини, море.

Прво тосканско вече, далеко од града, са утопљеном

равницом пред собом, у трави и песку. На дну обзорја, пиније. Иза леђа зелене, светле планине, у огромном сјају.

Придружих се возарима низ Арно. Хтели су да ме одведу до неке мрачне шуме, на дно видика. Тамо је неки дворцац и морска обала, где је лежало удављено тело Шелеа на ломачи. Осврнух се, при имену његовом, и осетих да се Месец блед, као болесна жена, појављује над нама.

Натраг, у град, ишао сам обалом, преливеном тешком, вечерњом прашином покошене траве.

Нека жута јара, што се диже из земље, пала је на плава кубета, која ми се, при поласку, причинише, сунчана и зарђала, као стари, пизански оклопи. Сад се љуљаху над градом, као звона. Жуте магле, помешане са њиним брујањем, јуриле су над реком, напоље, до мора. Све је потресено и трепери. Биље и мостови, у даљини, повијају се благо, испод ноћи, а далеко, иза њих, на подножју небеса, брда пуна ваздуха играју, играју.

Прескачући баре, погнуте главе, журим уз воду, кроз тај дан што одлази у море, а толико лак да путем пада пред ноге, у прашину. Воде затрепере под кораком и шеве непрестано излећу из њих, па се тресу над сеном. Нешто мутно обузима свест и једнако мами да поигравам по води, врелој и жутој, као песак.

Све је потресено, и ништа више није непомично и тврдо под небом. Кад се уморан дохватим зида, који сад прати обалу, осећам као махнит, да сад могу све да затресем руком благом: поља и зидине града, руб брда на небу, и пиније у даљини.

Изненада, лако, пред зидинама, потамнеше горе и жута јара, што се непрекидно диже са воде, полако се пуни нечим зеленим и модрим, помешаним са бледом, раном месечином. Пружам руке пред прса и осећам на њима прве сени и тамни дах ноћи.

Провлачим се уморан, кроз загушљиве и вруће сенке у покошеној трави, па излазим на пољану иза града, где недирнут стоји део десетстолетне Пизе. Корак се одбија и звони на мрамору, сенка ми се необично мрачи и дужи. Стајем под кулу, што се нагла да се сруши у пролеће, и

смешим се. Осећам како, бела и горостасна, тешка, мрамора, пада на мене, а окол тако мирно зричу зрикавци. На оној страни, где је земља утонула, устајала бара, блатне воде.

Кад сам пошао да видим море, по широким, косим степеницама, хучало је подамном, као у некој страшној шкољци, ледено дно. Ноге једнако клецају, а нешто вуче доле у јаз, где је равнотежа.

Горе ме опет дочекаше звона, око којих су трепериле звезде. Небо беше близу, а под њим жути, загушливи град, река, пољане, у даљини бели, завејани Апенини и месечина. Две Американке су вадиле камичке из џепова чувара, који су им причали о Галилеју, и бацаху их доле, у дубину, кикоћући се од радости да стоје четири и по метра ван осовине.

Звездано небо над запаром остаје још дуго модро од дана. Месец и звезде тако близу. Арно протиче као жута, мрачна провалија, кроз усеве. Тамо где је некад била Порта Ауреа, где су са ушћа улазиле шарене и мирисне арапске и сирске, галије, шире се по води облаци прашине. Тамно зеленило ноћи спушта се са пизанских гора, помешано руменилом неких, још обасјаних, небеса, утонулих у море.

Мириаде месечином посребљених рибица праћакају се на дну видика. То су лигурски вали, на обали, далеко, у ноћи, преливени звезданим вечером што се полако гаси и спушта у море. Негде, у ружичастом мраку, тамо, мора да су модри корзикански ртови; још даље у мору, песковите и страшне, пусте обале, ноћ и Африка.

Рано, у зори, по неки жбун расцветан на зиду, опалом од киша. Питома и блага вода уоколо. Бедеми и зидине око града не виде се. Фиоренца је давно победила; у забаченим улицама, у негда тврде куле, уселише се занатлије што куцкају и довикују се. Свака је чаша вина тиха и весела, а хлеб на улици врућ и лак. Смех се шири по зељу, овновима и бачвама. Арно утиче из усева у град и отиче у жита. У дворишту манастира, где је сад музеј, трава и нигде никога. Ваздух пун шева.

Орао, знак старе Пизе, остаје непомичан, у полутами. И гробље, прослављено на свим језицима, чини се, мало и запуштено, са својим јевтиним улазницама, као скроман дућан Ренесансе.

Ваздух се удише и дух се смири, веселост обузима. Небеса и стара, огромна осветљења остала су иста: безмерни видици над морем; иначе је Пиза обична талијанска паланка, што суши рубље по прозорима. Старог, страховитог града, ужаса средоземних обала, давно нема. Железница звижди, све се модри од сељачких опекотина жеге, кола натоварена сеном залазе у град, пред њима корачају, тешко као сељаци, са искривљеним кленима, волови.

Ни трага од кула, крвавих једара, огромних пожара. Тесне улице, зелене од влаге, по негде по који стари, пожутео мрамор, нарастао у зидове шарене, као закрпе. По неко прочеље храма чини се као зазидани, бивши римски славолук. Кроз отворена црквена врата, у светлуцању и тами свећа, окићених пољским венцима, на врху стубова, забеле се јонски рогови. Све се то угледа збуњеним, мутним погледом. Скоро из сваког зида ниче трава. У једној узаној улици, пуној пилића, петлова и кукурекања, кућа Галилеја.

Пред вече, све постаје раскошно, прашина и светлост пада на реку и обасјава сав град и барокну обалу. Пуне кафане. Браћа милосрђа, као авети, или глумци, у црним кукуљачама, са запаљеним буктињама, пролазе да неког сахране, крај зидова, излепљених рекламама шареним фабрика гума Пирели.

Арно односи сав град у жуте, велике, светле облаке. Ту, на видном, широком лунгарну, ред и удобност, као да Медичи још владају. Дуг зид двораца уз реку, са капијама тешким као градске, и великим грбовима. Пред њима се једе изврстан сладолед.

Спомињу се охoola имена, која звуче као имена забрављених, средњевековних повеља и законика. Пита се да ли у њима још има прашних, арапских цртежа средоземних обала, још који препис пандеката, каква папинска була, или који разбијени, нормански оклоп и ископана, византинска свила. Спомиње се енглески песник који је, иза

ових прозора, високих и светлих, лежао без сна, у јахаћем оделу, шапућући горким и блудним уснама име Алегре. И Леопарди, који је погурен стајао овде и гледао сатима у велике, провидне облаке, над реком.

Свет се шеће и трамваји звецкају. Пролазе младе девојке племенита рода, у колима, са својим хртовима. Кад Сунце зађе, излазе на улицу и шарени, јуначни полицајци. Ту је и кућа где је Гарибалди лежао рањен.

Светлост је огромна над градом. На главама светаца од камена, угнездише се ласте. На левој обали, бели се црквица Света Марија са Трном. Зидана је да прими у себе трн из голготског венца, што га је неки пизански трговац донео из Јерусалима. Од белог и црног мрамора, оштра као јеж, мала, сва шиљата, пуна готских кулица, накинђурена је као ковчежић пун злата, или светих мошти, а кров јој је, сав, трнов венац. Она је понос Пизанаца. Слатка им је, као да је открхана са огромног грумена белог шећера миланског дома. Око ње, висока трава сва се повија, кад се низ реку, на плавом небу, појави оштри, сребрни Месечев срп.

Жута и светла паланка мирно се гаси. Хотелски прозори трепере у води. Под кулом, једином што још стоји, већ је ноћ.

Храм и баптистериј пизански, на зеленој ливади, — нешто бело и мирно, италичко, иза града, као говеда на паши. Мрамор се бели, огроман, као последња, царска суоветаурилија, далеко на северу. Ноћ се спушта на широки, римски пут, којим је Ренесанса дошла на север.

Све је то плен, што се бели и приближује колима. Амалфи, Триполи, Дамиата, Орландо, кад се изговарају, тешка су као да се дува у мрачан, огроман мех. Сва пизанска раван и околина, брда са реком, плове, као неко средоземно острво.

Мрамор није бео и витак, него смишљено, раскошно, антонински, зидан. Жељан сам тамне празнине византинске, а приближују се тешке зидине базилике и сирске сенке. Тражим оштру и хладну празнину духа, после блуди, ви-

зантинске и салернске сводове, а приближује ми се огромно, римско говече.

Окрећем главу према мору. Негде, у зеленилу, тамо је место где су пристајале галије. Дошла су нова stoleћа. Ено, нагнута, мраморна кула личи на велики дурбин од слоноваче неког дивовског лађара, спуштен на земљу иза града.

Пољана, зидине, облаци и река протичу, и над њима гледам живот свој, пеливана јадног и витког, на ужету ра-запетом и заљуљаном са облака на облак, са stoleћа на stoleће, са предела на предео, како игра и дрхти. Старост Пизе, од десет stoleћа, лежи негде под њим, у пролећу, на трави. Земља лежи полеђушке, као пастир, и свира у фрулу. Месечина пада на Апенине, што се љуљају у ваздуху, као у колевци.

Храм, тежак као гробница, на њему колонаде као венци, перистили бели и провидни, као да су римски водоводи од слоноваче. Огроман Нојев ковчег средоземног потопа, у коме се спасло по двоје од свега што је некад пасло на пољима сицилским, сирским, лацијским. Триумфални лукови, зазидани сводови, танки и лаки, као сенке кампанијских водовода, акантово лишће, јонски рогови, порфир и нумидски мрамор, румене и пожутеле форумске плоче, павликијански прозори... Међу зидовима, можда, заиста још има Јупитрових глава. По неки сухоњави хришћански светац уплашено се попео на кров и стрехе. Све је наслагано тешко, као стење. Најлакше лебди, над свим, кубе, тамни, чудни, источњачки мрак, свод над празнином, окићено доцније чипком готском од камена: права папска тиара.

Месечина се спушта у траву, пред градом. Пут се бели, мирише и збуњује мисли. Дух, помућен од грозничавих, византинских, дворских хроника иште чистоте. Горко желим да изгубим чулност младости и шапућем имена драгана оних који су прешли Алпе са јауком, драгана које можда и нису од крви и меса: Ванна, Лаца, Мандета, Селваџа. Али се у мраку једнако бели прочеље храма и његови стубови, са сенкама тешким као лукови римских водовода у пустој равници.

Видик се гаси, тамо негде, где је некад пизаска флота палила острва. У трави лежи мирна и дуга, гломазна топовска цев, набијена земљом.

Први дани пролазе. Прошлост и садашњи живот додирнули су се каткад. Гледао сам светину како крвожедно урла; пизанска момчад борила се против Џеновљана о фудбал. Пред поштом се просула крв, пуцњава је трајала целу ноћ; сутрадан су дојахали младићи, поздрављајући мостове римским поздравом, испруженом руком. Али градић остаде и даље удобна и светла паланка што суши рубље у прозорима.

У хотел, Енглескињама и Американкама, долазили су професори университета. Они су измишљали излете. Били су присталице ломбардске и италске теорије о пизанској ренесанси, противници византинске. И ја сам ишао за онима што дођоше из Јитланда, Кента и Калифорније, да, за свој новац, виде Ренесансу. Ишли смо по бедним авлијама; које су некад биле вртови, тако лепо, да је у њима радо отседао, неколико пута, Карло IV, пријатељ цвећа, још године 1354. Растерали смо петлове и стајали гологлави, пред кућом Галилеја. Ишли смо цео дан, по улицама пустим и испрепуцаним од жеге, међу Американкама, очешљаним као жене на фрескама гробља, што су сву ноћ оргијале, а преко дан купиле брижно, у своје мале, црне апарате, негативе: апостоле, светитеље, скамењене Благовести, крстове и пизанске орлове. Сат читав су сликале неку зграду, под којом нам је одржано мало предавање о Данту и ужасним стиховима: »Треба да знаш да сам ја био кнез Уголино,« и оним другим, славним: »Ах, Пизо, срамото рода, у лепој земљи тамо, где *si* звучи.« Увече је за све те људе, црвене и риђе, као непечено месо, био приређен излет, аутомобилом, до места где је Шеле спаљен.

Мој мир и благост били су само тешка, прикривена забуна. Ишао сам за њима, одвојен и туђ, као да сам предводио све беднике Гогољеве и све Словене. Пред очима су ми играли и севали жути колотови, као сумпор, и све ми се чинило да мене непрекидно прате два тужна, дубока,

испакана ока, ма да је ваздух био сасвим обичан, а небо оно исто што је над Дунавом. Тек када се, изненада, нађосмо под ансидама храма, запиташе нешто и мене. Био сам једини Словен тамо.

Над нама се опет заљуљаше, као облаци, плава кубета, и опход се опет заврши ту, на пољани, иза града. Опет отпоче декламовање Дантеових стихова, а вође, у шареним одорама, почеше продавати минијатуре накривљене, пизанске куле. Одушевљене речи најлепшег језика, и узвици славних имена, расипали су се над нама док су око нас, у покошеној трави, мирно пасли сапети коњи.

Пиза је дакле најлепши крсташки мач. Растерала је Мавре са Балеара, Сардиније, ослободила тридесет хиљада хришћанских робова, победила све обале својим запенушеним галијама. На утокама Нила, на нолићанским обалама, на Кипру, слушала се њена реч. Конзул Пизе сеђаше уз колено Патриарха у храму Св. Софије; њене су лађе, над белим пенама, пристајале пред руменим Триполисом, њени су мачеви савијали се над Јерусалимом... У њој је живео Никола Пизанац, који је први обновио вајарство, она је мајка Фибонача, математичара, и Боргундија, првог илустратора пандеката.

Затим, при спомену Хардиановог двора, који стајаше ту негде, у мислима се јављају опет мраморни, лепи, високи Антонини. Храм је огроман и бео, на зеленој пољани, његови укрштени бродови су као две триреме што се проболе, па заједно и нераздвојно плове, под облацима. Латински и грчки крст скамењени уједно, до олтара мраморни, прав логор легиона; иза олтара, грчки храмови, мраморни брег. Зидине глатке, зеленкасто жуте, као млад лимун, румене понегде од порфира. У зидовима је зазидано све што је нађено у околини: камење паганских храмова, мозаик римских купатила. Све је то скупљено у славу пљачке Палерма, и бели се, плави, румени, под знацима Пизе, каменим орловима.

Уосталом, ова збркана ренесанса XII столећа, коју француске естетике називају *la renaissance avortée*, треба

да се врати римском царству; ма да је ово, зидано године 1118, збрка крсташких мисли. Сувише се изоставља то царство, лепо, космополитско, из теорија. Дао бих му лепше место у путописима. Неко је пронашао римску анималност и ми је понављамо беспрестанка. Међутим је *Енеида* свилена и мирисна, бледа и танка, крај књига Завета. Само море, румено као вино, лепше је у Омира.

Храм, са својих педесет и пет метара висине, стоји огроман и плав, као брдо неко, пренесено са Сицилије, пуно мраморних стубова. Увече су његови, румени и зеленкасти, каменови били нарочито лепи: дигнути небу у славу Зачете Дјеве, заштитнице Пизе.

У храму давно нема лепоте; испод мрачних сводова, са позађеним, медичијским таваницама, доминиканско шаренило црвених и црних олтара и белих, језуитских, распетих Христова. Град што се борио и крвио, као у лудилу, са свим својим суседима, пун је свиле и дарова њиних. Двадесет и четири силна стуба, шаренило мрамора и мрак. Хладно као у гробници; у висини опрани мозаик Чимабуа, за Американце, са једним лепим, младим помпејанцем, Јованом, оним што ћути под крстом. Пред нама се тихо и неприметно љуљају, на тешком бронзаном канделабру, четири голишава римска детета што држе безброј кандила, сасвим као теразије. То је светиљка која је својим љулкањем учила Галилеја. Послужитељ, у лепој ливреји, све то гласно описује. Свештеник пред олтаром равнодушно запева.

Напољу се све меша и држи витко, под силним кубетом. Из јурњаве народа, бродова и таласа родио се овај пизански мир што се превија над порфиром, можда из доба Св. Августина, довученим тешким веслањем, са нумидских обала. Све је у вези, самоћа и нагост пустињака и румен и блудна збрка мозаика. Све тежи да се потроши, распе у раскош; што сабира, умире и нестаје. На дну храма су тешки и тврди водоводи, на њима хришћанство са својом гробницом, мрачном и дугом, као коптијска мастаба. У прочељу зазидан триумфалан римски лук, а над њим болесна, охола гиздавост равенска, очај и мир после разврата.

Стубови коринтски, који држе све векове радосно, бели и глатки, као тела хетера.] Све је непрекидно и несвесно, ако је намера раскош, и ништа се не буну против оног што долази и потчини у име богатства, злата и свиле светковина. Римске тврде зидине, под руменим и златним, скамењеним тканинама Нарзесовог плашта.

Ништа се неће маћи против нас, све ће проћи и превити се немоћно, ако превучемо разблудном руком по свој збрци у свету коју смо затекли. Пење се мрамор и заплъскује, а над валима игра оно што све покрива меко и благо: источно кубе што се нуди небу, као плава дојка.

На зидине, тешке и праве, као логор легија, попели се меки сводови, над њима читави венци перистила, белих и витких, замало их преплавише сирски кровови и стрехе ковцаве, као морска пена; по њима иду готски светиље, витки и млади као трубадури, са осмехом пробуђе-ног живота и свесне страсти, по хришћанству, као некад мисирски младићи по гробовима. А иза њих сводови, што скупљају све у празнину своју, снажну и силну, која је ницала увек из блуди, од вавилонских до равенских обала. Бол и грознице византинске натопиле су све то, и дубока очајна сирска жалост, над немоћним, нагим телом. Манастирски зидови и звонаре попеле се над зидине цркова; колонаде купатила, као витки агонисти, притиснуше врата гробница; над њима примају у себе дубоке сенке осунчане метопе, над којима стоји право Дјева невино зачета, насмешена мутно и болно у васиону.

Али ја нисам, као други путници, весело и безбрижно, дошао да то видим. Из мојих крајева ни десеторо овде били нису, и ја сам дошао да дрхћућом руком успоставим везе, невидљиве и невероватне, милујући ову цркву. Ништа мене не занима што около говоре; камен питам у који су узидали киринејско хришћанство, под пригушену светлост сирских и јудејских отвора, у похотљиву и крволочну сицилску веселост. Питам, о судбини нашој, крв и лешине што су окусиле со мора средоземног. Путујем, безначајан и прашњав, али за душу двеста милиона нагих и дивљих, који иду из даљине замном, несвесним, тешким и зверским кораком.]

Као што се надамном рађа снага, из свих ових заплъснулих валова, па се љуља и смирује, тако ћемо се и ми таласати над свим што је досад било, и смирити се у идућем столећу. Бог, који је играч, скаче витак и жудан, ено онамо, иза олтара, у ваздух, кроз апсиде, које личе на зидове цркава кијевских и рашких.

За живот питам јонске јарце и дуговрате, пернате, египатске мртваце. Још се осећају живи, под овим каменом; милујем их и шапућем им о магли безбројних нових живота, пред којима лете моји снови: са једне ужасне хекатомбе мртвих, скоком телеса још зверских и младих, жељних нечујног, стишаног става ових стубова, после коринћанских разблуда; љубави, љубави, која је непролазна и непомична.

Помиловах једна врата, у зеленом и руменом камену, јер су личила на старе, руске двери.

Оно што ме је вијало цео дан, око ових плавих, горостасних мрамора, беше живот, обесан и бујан као неки гарави и црнооки православни анђеоло, снажних стопала и чланака. До неба су трчала, сву ноћ, гола телеса о којима сам мислио. Њих ћу да затресем над васионом: љубавнике, блуднике, грешнике, монахе, Словене. Ренесанса ће ми бити само изговор.

Рогати бог иде предамном, а ја погнуте главе, а замном сви бедници Гогољеви. Само случајно путујемо Тосканом. Овај пејзаж могао би бити и на Висли. Шљиваци, засути плавим прахом, и виногради што ничу као безбројни рогови, иду пред нама и воде нас. Рогати бог игра пред нама, и ми сељаци, напојени биљем и крвљу животињском, играмо, скачемо, урламо имена река. О Словенство, обухвати обема рукама земљу, притисни је: сок сазрелог грождја поцуриће под шакама твојим, сви ће јарци поскочити по трави.

И ако је на свом путу пизанска ренесанса сишла, риђокоса и крвава, из бургундских крајева у хришћанство старих, романских цркава, па чекала да се танане готске светитељке насмеше од пролећа и страсти, изнад колона и врата црквених и пођу и подаду се младићима у Про-

ванси; па зачете и дивне пређу завејане Алпе и легну, са осмехом, у старе и празне, римске саркофаге, ми ћемо њен зачетак преместити у крило Теодоре, дрхћуће и красно, у тело њено, силно и бестидно, у болну и свесну радост, коју многи називаху блуд и разврат; на златну одежду, коју називаху грех, а на којој беше извезена запупела грана, знак света и васионе.

У теорије, нарочито, уписаћемо и ове старе, беле пуге што се ено пењу преко брда, тврди и вечни, непоправљани, још од времена константинских. Али и ове стубове из неког општинског римског купатила, који су, пре него што су амо дошли, цветали негде под византинским небом, узроком свега страшног и нежног у средњем веку, па се зацрвнели и превили као комненске миниатуре.

За љубав сам пошао, да у њу утопим нове народе. Ако сам грозничав шапутао имена посавских винограда, метохијских падина, виславских поречја и уралских подножја, нисам био луд. Дисао сам само, и духнуо у време. За љубав сам путовао, што је чекала играче да поиграју за Богом.

О, Словенство, љубав нас чека, њоме ћемо заплуснути, као ова равенска разблуда на крововима, све што је досад било.

Путем куд будеш пролазило, шапутаће име твоје, страшно и жарко, као што се, некад, овде, шапутало име бескрајне грознице и бескрајне тишине: Африке и Азије.

Пејзажи нежни, зелени, са ваздухом тиренским, крију своје лепе обронке и често замарају и муче. Личе понекад на давно познате околине, сасвим других, обичних крајева; тако да се, у подне, обала Арна, жута и зарасла, претвара у савску. Једног дана најбох чак и на дудове.

Лепоте природе нежније су и неприметније од женских, само их путописи шминкају и мажу. Чудеса, кипова Приапа, смртоносних страсти и жена као ириси, има још само код Бареса, или у описима Симондса. Једини који беше достојан да пише о Италији, и који је још видео ону барокну, позоришну, љубавну Италију, био је Стен-

дал; сви остали пишу, рекламе музеја. Оно што је преостало, то су огромна осветљења небеса, игре облака. Та лепота чудна је и тајанствена, разнолика, ма да се чини иста, над видицима мазовским, и карпатским, и рајнским, и лоарским, и дунавским. Љубав према земљи која ми се открила, измучила ме је више од свих страсти, а чежња за љубављу коју још не открих, чини ме лаким, провидним, сулудим, болним блудником, који млатара рукама по ваздуху, све брка и све грли што се љуља у Богу и диже и спушта у ваздуху.

За време мога бављења, Пиза је победила фудбалом Ценову и увече, пред Гарибалдијевим спомеником, на мостовима, дочекивала, љубила и, доброћудно плачући, превијала рењене фашисте. Једино што је било шарено, беше дочек непрекидних трка што су велосипедом јуриле кроз Италију, од Милана до Болоње, до Рима, Напуља, па на траг, чак до Доломита. Град је урлајући дочекао тркача, бледог и прашњавог, на точку, мокре косе и измучена лица, што је улетео у плесак, цвеће и пољупце гомила. Побеђивао је већ осму годину, свако пролеће, и његово име орило се кроз расцветану Тоскану победоносно: »Цирарденго, Цирарденго.»

Дошао сам, јер осетих једнога дана јасно своју судбину и благод Славенства, безмерну будућност што ме је слала у Тоскану, у име Руса и Пољака, Бугара и Словака. Још се горко јео хлеб у нашим равницама и умирало, између говеда, крстећи се сасушеном руком. Обузела ме беше, као несвест, нека извесност да је време поћи онамо где ми се мисли морају јавити јасније и блаже, без оних завејаних висоравни галицијских, са грмљавином топова, које још увек, ноћу, сањам. После страховите чулности и зверња, угашеним оком, у Паризу, са висине прозора мансардских, запевах изненада и спустих руке, опет, на другу Русинску и Новгород, на хрпе руских новина и испупчену планину Балкана и, једно вече, над бедницима Гогољевим, горким осмехом зажелих нове љубави, моћније од страсти.

Треба поћи, треба поћи, — скакутао сам по тремовима станица. Научити, изучити љубав и благод, јер, ето,

живот нам се упутио, наг и уморан, сав измучен и страشان, као губави са којим леже, из милосрђа, све младо, шпанско племство, у име Христа. Требаће га помиловати и покрити му нага ребра. Питаће нас о благи и рађању, мирноћи свемоћној и свезнајућој, која храни. Девојка опет чека, на крају столећа, као и тада кад је појавише мадоне, породиље, место јалових провансалских драгана, — што се назива Ренесансом.

Зато сиђох возом кроз Алпе, са бедним и страшним, бившим временом у наручју, тако крвавим и кужним да се и сам згрозих и уплашено шапутах путем на све стране: Гробови, путеви, градови, путујем за добро света овог, у коме тице поје и гуштерови севају, звезде капљу, а војске пролазе, као увело лишће. Понегде већ засвирах, као у фрулу, у потоке плаве. Народ хоћу да саградим.

Дошао сам да се поучим занатом пизанским и да видим прве покрете и смисле, на капији Тоскане. Тајно се надам да ћу овде наћи други део развратне жалости и чистоте византинске, у коју се спуштасмо вековима, Дунавом, и Дњепром. Да заборавим две жалости, расцепљену свилу Кипра, што се вуче по обалама латинским и византинским, као подељено јато голубова. Све то лети око слатког рађања, девојачке породиље. Налазимо сиенске мадоне и анђеле из Тревиза, али се уснице њене смеше жалосним и оштрим осмехом, после блуди, оним истим који се сјаји под очима кијевских богородица и метохијских владика.

Негде, под завејаним и слеђеним Кавказом, поделише се светлост и мрак, брзо као што се разилазе два коњаника на Памиру; добро и зло се поделише, и обасјаше дрвеће и камеље и земљу. Али слатки облик, што се затим јави, облик тела голог, сахранише у Славенски дубок сан. Непомично, златом оковано, лежаше, док смо над њим мрмљали и појали мрачне, грчке речи.

Нежност слоновача Рима и Антиохије. Варвари се држе, као модри и љубичасте средоземне биљке. Задовољних се ситном, драматичном скулптуром, пренесеном са диптихона; пауновима и ћуповима из којих расте лоза;

симетријом чак са неког персијског орнаментa; свилом јустинијанског века, животињама и голим играчицама чак са индијских долина; Исусима у оделу базилеја; једном, јединошном земљом; лепим средњим веком Грка.

Посетих крстионицу, као и други. Чим се Американке наместише око говорнице Николе Пизанца да се сликају, чувари отпочеше историју, као чегрталке. Затим заискаше тишину и продераше се колико их грло доноси. Значи, крстионица има дивну акустику! Американци су задовољни, сваки даје лиру, и прелази се у славно пизанско гробље, »колевку тосканског сликарства«

Крстионица раскошна, величанствена и збркана, као сва та крсташка архитектура, далеко од примитивне, племените простоте равенске. Пред зидинама града, на зеленој пољани, као да је скинуто огромно кубе са храма, окићено готиком. Скупоцена тиара папа, на зидинама неког антонинског маузолеја.

Спратови се пењу, као векови. Доњи, округли зидови у мраморним стубовима римских купатила и византинских хиподрома. Тешки, позеленели сводови, као водоводи царства. Над њима беле аркаде танких перистила, варварске главе жентурина и стараца. Над њима мрачна и груба попрсја апостола и пророка, под готиком сребрних ћивота, шиљатих прозора донжона и храмова, пуних ситних кулица што су их наслагала столећа француских краљева и монаха са белим мантијама. Све то заклопљено кровом, као силним штитом, зарђалим и плавим. Звоно векова, гломазних, па ипак љупких, као све при крају средњег века, што се увече, кад се враћају говеда у град, стиша, тешко и широко као италичка клепетуша, а у зори љуља румено, као сводови млетачких кубета, допловелих са либанских обала.

Главна врата висока и лепа. Узазуд су италијанске естете византинском брисале трагове и уносиле ломбардске црте. Ево стубова Егзархата, обвијених лишћем, којег овде и нема. У мраку ено лове каледонског вепра; ено горка, скамењена гримаса грчке маске. Ето на стубу, између лишћа, полугола муза са лиром, са које спада

одело, као са богиње, пре купања; дуга и лепа платна што теку, као вода, са тела, меки пеплос. Лишће и слоноваче претворене у камен.

Равена то шаље ми у сусрет разблудне своје облике, у вратима хришћанског храма; лепа, румена лађа, што је на путу из Грчке зарила кљуном у јадрански песак. Радови под лозом виновом, осунчани покрети хитона и химатијона, игра безбрижна. Хришћанство са готиком слоновача, виткошћу константинском, грчко хришћанство. Витки Исус, равенско јагње, што играше у почетку по трави и скакуташе уз грчку фрулу, далеко од јеврејског пастира. Онај што је донесен к нама, са невестом Гркињом, бледом од страсти, на златној плаштаници, млад и глатких удова, завијених у свилу и одежду царева. Зашто нас остави? На игру смо пошли: нек заигра пред нама у свили комненској. Анђели његови, пред њим, као копљаници, страшног и тешког погледа, као дворкиње што су дошле. Девојка, игра, тајанствена свила што тече са тела благо као вода. Грозничаве мисли у вратима хришћанског храма, куда уносе децу да се крсте.

Шест лепих, вијугавих стубова, ситних као александријска бела кост, завршени са главом старих, јонских рогова. Над њима, као чудан лик, носа и два ока, никејски прозорчићи. Под сводовима грчки покрети, и ако нису више чисти и атички, задржаше у себи грацију пергамских ритмова и белих диптихона IV столећа. Два архангела, у одори царске страже, још увек беспрекорна тела, грчких, голих колена, дивно намештених, снажних руку, са мачем и корицама. Тако стајаше можда, слободно и ведро, без напора и после битке, Аисхилос, на обали засутој лешинама медским. Апостол стоји, са списом ретора, у платну лепог Софокла, и чува давни став, да озбиљношћу својом допре до Донатела. Лепи анђели, са копљем у руци, тврда паса, виде ли вас кадгод нека лезбијанка?

Предренесанса, пизанска ренесанса, безбројне хипотезе, огромна збрка есејиста. Ревенски пејзаж са цртежем индијских пећина, Готика, пуна персијских утицаја, преко Сиера Неваде и Провансе, на љубавним сликама крсташког

хришћанства. Никола Пизанац као Етрурац, Латин, Сицилијан, геније, имитатор, хистерик. Треченто под утицајем јапанских лакова, Лионардови пејзажи под школом иранских примитива — уморни мозгови историчара уметности. А све те везе, у ствари, једно једноставно и вечно јединство земаља, брда, уметности. Земља је један пастир, а не два, који лежи полеђушке у трави и свира у фрулу. Лепи и чудни збир бројева, што повезан трепери. Давно сам знао да испруженом руком, ако је блага, могу да помилујем Урал.

Ноћу су пизанске зидине огромне, али једноставне сенке. Све је природно и просто. Све је то романско царство, што лежи на Средоземном Мору; у њему су персијски утицаји, у њему пећине индијске, ирански маздаизам, коптијске тканине, финоћа ликова грчких сребрника. У њему је распадање, у болним и перверзним телима царским, византинска жалост и блуд, са дубљим очима од свега што је икад гледало и видело. Оно се то свршава у почетку Тречента.

Доба је то крсташких ратова, градова са страшним кулама и галијама што се враћају пуне голготске земље из Палестине; општина што бирају Исуса за војводу, а мајку Божију за госпођу и зидају храмове, довлачећи камен из рушевина римских купатила и позоришта, по нацртима александријским, са именом Дедала на уснама; непрекидна љубав, не сплетена као пруће, него наслагана у време, земљано, слој по слој, равенски, пизански, тоскански. На обалама мора, покољи грађанских ратова, жарке љубави и ледени мачеви, буре и једра. Привремена лука, овде, свих жалости и осмеха равенских, антиохијских, персијских, индијских живота, а, иза ње, морска пучина, осветљена игра облака, небо... Пиза.

Узалуд назив *la renaissance avortée*: прекида није било. Овде је само један почетак, у овим жутим долинама, испод белих и модрих Алпа. Ренесанса је љубав према породиљи, што значи мешање плахог са благим, свемоћним. Равена и Млетци, грозничави, разблудни анђели, примамише у ове

римске рушевине витке, северне краљице, са малим, запупелим дојкама, јагодаста врха, опасане гвозденим појасом, а осмеха несвесног. У овим таласастим, светлим обалама Пизе и Салерна, све је то било рађање; осим њега ничега и нема. Врели, плави и зелени мозаици, глатки и мирисни, обавише, дрхћући, просто камење. Нема прекида између XII и XIV века: њега виде само старе, универзитетске наочари. Грчким је кораком стајао Никола Пизанац између ових саркофага и гледао Гркињу, заљубљену дивље у свог младог пасторка, кад је хтео да изваја лик матере Божије. Свеједно, да ли је видео салернске амвоне и триумфалне лукове нолићанског Антихриста; свеједно, да ли је научио резати само код римских Козмата. Породиљу је волео; крај њега је тек Петрарка хришћанин, са сулудим страхом и стакленим очајем.

На камену леже давно ми познате сенке задарског и сплитског храма; исти пизански орао, исти занат. Већ у XII веку, везе су просте и трговачке у свету, али се иза њих крију румене свиле, које живот не зна, а које га држе. Пре петнаест година, на другој обали, нисам му ни имена знао; међу нама су текла мора и песак је ронио, пун морских звезда. Али сам и тада гледао сен овог града, обраслог травуљином и муљем, где су некад стајале галије, под огромним смрадом кула, у којима су и архиепископи спавали у панциру.

Кроз капију Тоскане треба да буде пуштен само онај који се напио црне, крваве бафе, и Цото само ради својих лепих, помпејанских женских глава. Везујмо свет и не распарчавајмо га. Треба га грлити као једно, драго, недељиво брдо; смрти су пролазне, а битке шарени лептирови; али ведрине су вечне, ваздух и скок играча. Љубе ли се редом средоземне обале, укус је један исти, плав и морски. Везујмо мисли и не расплићимо их; мешајмо питагорејске са готским; угушимо у себи хришћанске, провансалске и семитске.

Шта може туђа јалова жена? — ево нам иде девојка, широким кораком насмејаних хетера, али са чистим коленима породиља; за њоме плове острва, као дојке. |

Земља је огромна, али трепери лако, као збир бројева, или рој мушица, кратка века. XIII столеће: азијска блуд и мудрост и мир, опасана појасима витких риђокоса норманских. Камене краљице распасују крила за тице и жита и лишће, осмејкују се пред жалошћу што се, огромна као модра галија, зарила у јадрански песак. Мисли се везују, реке и потоци теку, као грчка платна, са живота. Пиза... На крају блуди и умора, над дверима хришћанског храма, стоји, чиста и витка, од камена, мирна Девојка породиља.
